

Innerstadens täta stenstad, som många människor gärna vill bo i, sägs vara förebild till de nya stadsdelar som byggs idag. Det är ett narraktigt påstående. Då fick husen vara högst fem våningar med en indragen sjätte våning och gatornas bredd stod i proportion till husens höjd, ju högre hus desto bredare gator. Nu är regelverken avskaffade, det byggs högre och tätare än någonsin tidigare i Stockholm. Gårdarna blir mörka. Där ska barnen vara. Foto Stefan Hasselberg 1973.

Den täta staden – ett hot mot barns hälsa

Markpriserna i Stockholm är högt uppdrivna och man bygger högre och tätare än någonsin tidigare. I denna nya stadsbygd offras sol och ljus, det blir trångt och mörkt på gårdar och i bostäder. Bostadshus byggs i parker, på naturmark, idrottsplatser och skolgårdar. Skogsbackar, ängar och slänter försvinner. Under 2015 har 50 procent av bebyggelsen i Stockholm skett på naturmark. De som förlorar allra mest på den här utvecklingen är barnen.

När Stockholms förste stadsträdgårdsmästare Adolf Medin vid sekelskiftet 1900, trots protester, lät anlägga en mycket stor skridskobana i den nyanlagda Vasaparken, inleddes en ny fas i Stockholms parkhistoria. Han och staden visade att parker inte bara var ett nöje för den promenerande borgerligheten utan i lika hög grad en angelägenhet för alla trångbodda barn i Sibirien, som den fattiga, snabbt växande utkanten av Vasastaden kallades. Stockholm blev under 1900-talet ett föredöme när det gällde att lyfta fram barns behov i planeringen.

Efter andra världskriget började staden byggas ut i stor skala och ”tog språnget ut i skogen”. Stadsplanerare och parkbyggare inledde ett nära samarbete och utvecklade en parkkonst som innehöll konkreta sociala målsättningar och som fick internationell uppmärksamhet. Parkerna var viktiga för folkhälsan. Barns behov av lek, social träning och glädje lyftes fram. Parkerna var hyreshusbornas ersättning för villaägarnas trädgårdar och inte minst användbara sociala rum och mötesplatser. Parkleken och Parkteatern skapades.

I ytterstaden studerades terrängen noggrant i varje område. En grundregel var: håll dalgångarna fria. Om man lät bli att bygga de karaktäristiska sprickdalarna så kunde stråk av grönska smygga fram mellan bergknallarna och ge förortslandskapet nya kvaliteter med vida utblickar, tallskog och slipade berghällar. Vid mitten av 1900-talet hade Stockholm världens mest progressiva parkpolitik. Parkerna var till för alla. De var en del av det rättviseprojekt som skapade välfärdsstaten.

VAD ÄR DET SOM HAR HÄNT?

I slutet av 1980-talet ändrades byggregler och rekommendationer. De var tidigare uttryckta i avstånd, kvadratmeter, höjder och definierade kvaliteter. Nu ersattes de av allmänt uttryckta ”funktionsnormer”. Dessa normer har inte hållit stånd mot det höga exploateringsstrycket i Stockholm.

Situationen är alarmerande både när det gäller bostadskvarter och förskolegårdar som byggts på 2000-talet och de som nu byggs och planeras. Naturområden och parker är viktiga komplement till gårdarna bebyggs. Av aktuella byggprojekt på Södermalm ligger åtskilliga på parkmark. I Liljeholmen-Hägersten är det endast 8 av 33 förskolegårdar som har förutsättningar att bli bra. Delar av skolgårdar bebyggs. Återstående parker och lekplatser utnyttjas ofta så hårt av förskolor, som helt saknar eller har för små gårdar, att markens slits ner och måste ersättas med plastgräs och andra konstmaterial. I en del områden är trängseln så stor att förskolornas utelek måste schemaläggas.

Ett färskt exempel på hur naturmark försvinner är Årsta-

skogen där naturreservatsgränsen snävats in så att de platser som går att använda för lek och utevistelse ligger utanför reservatsgränserna. Det finns starka intressen för att bygga nya höga bostadshus på dessa ytor.

På flera håll i Stockholm har det bildats grupper som är djupt oroade av utvecklingen, försöker bilda opinion och påverka stadens ledning. Nätverket Barns utemiljö i Stockholm (BUMS), är en sådan. Arbetet i BUMS har hittills gällt förskolegårdar. Där finns barn i sin mest känsliga ålder. Mer än 90 procent av stockholmsbarnen mellan två och sex år går i förskola och tillbringar huvuddelen av sin vakna tid där. Där ska deras behov av utevistelse under vardagar tillgodoses. Där ska de kunna springa, klättra, erövra, samarbeta, undersöka, bygga och experimentera. Utomhuslek är nödvändig för barns fysiska och psykiska hälsa, för deras sociala träning, koncentration och inlärningsförmåga. Det står också klart att tillgång till utrymme som uppmuntrar till rörelse motverkar framtida benskörhet, fetma, diabetes och hjärtkärlsjukdomar.

FÖRSKOLEGÅRDAR I STOCKHOLM IDAG

De två exempel på trånga gårdar i ny bebyggelse som visas på nästa sida är inte unika. I de områden som håller på att byggas eller planeras är det ofta lika illa. Exempel är Hagastaden, The Brick kring LM-kvarteret vid E4 och Ikanokvarteret vid Årstabergets station, Slakthusområdet samt Primusområdet på Lilla Essingen.

En ny linje i många bostadsprojekt är att boende och förskolor ska använda samma gård. Det handlar i regel om gårdar som redan är små, mörka och dåligt solbelysta. Samutnyttjandet fungerar dåligt och skapar konflikter. Förskolans barn behöver en gård där de kan påbörja projekt, kojor, odlingar med mera, som skapar kontinuitet i leken och som de kan återkomma till dag efter dag. De behöver plats där de kan stå och leka utan att störa de kringboende. De som bor kring gården behöver en egen gård att vara på. En lugn gård med soliga sittplatser och växtlighet som ger skugga sommardag. Alla går inte till arbete mellan klockan 8 och 17. Skiftarbetare, hemmaarbetare, pensionärer och studerande har behov av en lugn gård.

”GÖR PLATS FÖR BARN OCH UNGA”

Boverket och Movium gav 2015 ut skriften ”Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö.” Där anges att förskolegårdar bör ha en storlek på 40 kvadratmeter per barn och en sammanhängande yta på 3 000 kvadratmeter. Men det

En av två små gårdar för 70 barn. Trångt och mörkt. Hårdgjort på marken. Sol på de översta våningarna. Alla balkonger vetter mot lekplatsen. Risk för konflikter. Foto BUMS

är upp till varje enskild stad eller kommun att bestämma hur vägledningen ska tillämpas. Många kommuner har utifrån Boverkets skrift formulerat egna riktlinjer, anpassade till sina förhållanden (Malmö, Lund, Järfälla, Nynäshamn med flera).

Stockholm har hittills inte antagit några egna riktlinjer, men enligt stadsbyggnadsborgarrådet Jan Valeskog ska man ta fram ett funktionsprogram för förskolegårdar. Men inga detaljerade krav eller minimikrav för ytor ska ställas. ”Det är i princip omöjligt att i en stad som Stockholm ha exakta kvadratmeter per barn”, säger han.

Vi menar att det som behövs är riktlinjer som utgångspunkt för planeringen, riktlinjer som är tillräckliga för att garantera en bra miljö. Dessa ska kunna nyanseras efter förutsättningarna i det enskilda fallet. I Malmös riktlinjer anger man 30 kvadratmeter per förskoleplats med en sammanhängande friyta på minst 2 000 kvadratmeter inom fastigheten i direkt anslutning till förskoleverksamhetens lokaler. Utan riktlinjer är det uppenbart att både planerare och exploatörer lockas att bortse från att barn behöver plats utomhus. Idag är variationen i Stockholm 0 till 10 kvadratmeter per barn.

Krav på utrymme för personbilar har en starkare ställning än

Lugnets parklek. ”Plaskdammen i Västertorps parklek, (skapad av arkitekt Erik Glemme), är varsamt insmugen i det befintliga landskapet och tar stöd mot en bergkant.” Text och foto Thorbjörn Andersson.

Här en renodlad utsläppsgård där de barn som hunnit få ytterkläder på sig får vänta ute medan de andra kläs på. Vad betyder det för personalen när gården är för liten, när man måste gå iväg varje dag för att kunna vara utomhus? Foto Emelie Brunge

Under den stora förskoleutbyggnaden i Stockholm under senare delen av 70- talet och 80-talet hade de flesta förskolor rymliga och innehållsrika gårdar. Foto Eva Björklund

barns behov. En parkeringsplats tar 25 kvadratmeter inklusive tillfart. Ofta behövs ytterligare en parkeringsplats, till exempel vid arbetsplatsen och dessutom köryta i staden. Även om en parkeringsplats ligger under mark, som till exempel i planerna för Slakthusområdet, innebär det inskränkningar i möjligheterna att ordna bra förskolegårdar. Det är dyrt och svårt att plantera riktiga träd och anlägga kuperad terräng på ett garagetak. Takgårdar har visat sig fungera dåligt.

Vi ser fram emot riktlinjer för Stockholms förskolor som vågar tala klartext om både utrymmebehov i kvadratmeter per barn och om andra kvaliteter. Det är en så viktig fråga att den inte bör behandlas bara i kommunstyrelsen utan att gå ut till ett antal engagerade grupper och organisationer för synpunkter.

Bostadsbrist är ingen okänd stockholmsföreteelse. Sådan har klarats tidigare i historien och under mycket sämre ekonomiska förutsättningar än idag. Inte sällan har dessa stora satsningar haft just barnens behov av en god livsmiljö i fokus. Barnen kan inte föra sin egen talan, deras framtid hänger på att vi vuxna tar ansvar.

Text. Helena Friman, Stockholmshistoriker
Elisabeth Edsjö, arkitekt SAR/MSA